

THE BEGINNINGS OF NATIONAL POPULISM IN POST-SOVIET GEORGIA
ეროვნული პოპულიზმის საწყისები პოსტსაბჭოთა საქართველოში¹

Irakli Chkhaidze

PhD in Cultural Studies

Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

irakli.chkhaidze@tsu.ge

ORCID : 0000-0001-5826-1578

995599622302

Abstract

Georgia is among the countries to which the identity crisis and exclusionary nationalism posed serious problems at the dawn of independence and determined political and social disintegration. The situation changed in the subsequent period and, in parallel to strengthening pro-European political aspirations, the Georgian national project gradually acquired civil characteristics. This study focuses on exploring the role of the West (and attitudes toward the West in general), with its political and cultural meanings, in the formation of alternative identity discourses. The ultimate goal is to analyze the post-Soviet experience of the country in terms of Europe's role in Georgian public discourses; what is the extent of the West's role in the process of the formation of different national identities? The research question is closely related to the fundamental problems of the Georgian nation on the way to building a European nation-state. The problem analyzed in the book is a part of the recent history of Georgia. Processes that developed in the research period have largely determined domestic and international political developments and also conditioned many achievements and failures of post-Soviet Georgia. At the present stage of the country's development, it is vital to provide a critical analysis of the way the Georgian state has progressed since independence. Analyzing these processes from the perspective of identity studies will contribute to rethinking Georgia's past, as well as determining the regional and international context of current events. The main novelty is the comprehensive study of Georgian populism, in which the Western world is represented as the major supply-side of populist mobilizations in Georgia.

Keywords: Georgia, West, populism, nationalism, identity, discourse.

¹ ნაშრომი შესრულდა საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით. გრანტი N YS-18-1461

ირაკლი ჩხაიძე

კულტურის კვლევების დოქტორი
ასოცირებული პროფესორი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სხელმწიფო უნივერსიტეტი
მისამართი: 0179, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 3, თსუ II კორპუსი, ოთახი # 164

irakli.chkhaidze@tsu.ge

ORCID: 0000-0001-5826-1578

995599622302

აბსტრაქტი

საქართველო იმ ქვეყნების რიცხვშია, რომლებსაც, დამოუკიდებლობის საწყის ეტაპზე, იდენტობის კრიზისმა და რადიკალურმა ნაციონალიზმმა მნიშვნელოვანი პრობლემები შეუქმნა, განაპირობა პოლიტიკური, სოციალური და ტერიტორიული დეზინტეგრაცია. 1990-იანი წლების შუა პერიოდიდან, პროდასავლური პოლიტიკური მისწრაფებების კვალდაკვალ, ქართულმა ნაციონალურმა პროექტმა თანდათან შეიძინა სამოქალაქო მახასიათებლები და ინკლუზიური ბუნება. ნაშრომში გაანალიზებულია საქართველოში დასავლეთისადმი წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება და მისი როლი იდენტობის ალტერნატიული დისკურს(ებ)ის ფორმირებაში, თუ რა მნიშვნელობა აქვს დასავლური სამყაროს არაერთგვაროვან აღქმას იდენტობათა განსხვავებული ვერსიების ჩამოყალიბების პროცესში. 1980-იანი წლების ბოლოდან, დამოუკიდებლობა საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკაში აღმოცენებული ეროვნული მოძრაობის უმთავრესი მიზანი გახდა. მიზნის მიღწევისა და სუვერენიტეტის მოპოვების შემდეგ, 1990-იანი წლების დასაწყისში, დამოუკიდებელი, დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა საზოგადოებისთვის მძიმე პრობლემად იქცა. საბჭოთა სისტემის დეკონსტრუქციის პროცესში, ქართველებმა იდენტობის ახალი კონსტრუქციისა და საერთაშორისო სისტემაში საკუთარი ადგილის ძიება დაიწყეს. ამ დროიდან, იდეამ ქართველთა ევროპული წარმოშობისა და დასავლეთთან მჭიდრო კავშირის შესახებ მყარად მოიკიდა ფეხი საჯარო და აკადემიურ სივრცეებში. „ევროპელობის“ იდეა ჯერ კიდევ თამაშობს საკვანძო როლს ქართული იდენტობის ფორმირების პროცესში, თუმცა, დასავლეთისადმი დამოკიდებულება არ არის ცალსახად პოზიტიური. სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე ევრო-ატლანტიკური ინტეგრაციის მცდელობის პარალელურად, რომელიც ნაციონალური პროექტის ძირითად გზავნილად იქცა, დასავლეთისადმი შიშმა და უნდობლობამ თანდათან დაიპყრო ქართული საზოგადოების გარკვეული ნაწილი. ნაშრომი მიზნად ისხავს, პოპულიზმის კვლევის თეორიული პერსპექტივიდან გაანალიზოს საქართველოში დასავლეთის იდეალიზაციისა და დემონიზაციის დაპირისპირებული, თუმცა, ამავე დროს, მჭიდროდ გადაჯაჭვული ტენდენციები პოსტსაბჭოთა ეპოქის დასაწყისში. პრობლემა, რომლის გაანალიზებაც გამოკვლევის ფარგლებში ვცდილობთ, საქართველოს უახლესი ისტორიის ნაწილია. საკვლევ პერიოდებში განვითარებულმა პროცესებმა დიდწილად განაპირობა საქართველოს საშინაო და საერთაშორისო მდგომარეობა, ასევე დამოუკიდებლობის შემდგომი ტრანზიციის პერიოდში მიღწეული წარმატებები თუ განცდილი მარცხი. საზოგადოების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, სასიცოცხლოდ

მნიშვნელოვანია საქართველოს მიერ განვლილი გზის კრიტიკული ანალიზი. პროცესების იდენტობის კვლევების პერსპექტივიდან შესწავლა ხელს შეუწყობს როგორც უახლოესი წარსულის ხელახალ გააზრებას, ასევე, საქართველოში განვითარებული მოვლენების რეგიონული და საერთაშორისო კონტექსტის განსაზღვრას.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, დასავლეთი, პოპულიზმი, ნაციონალიზმი, იდენტობა, დისკურსი.

შესავალი

პოპულიზმის ფენომენი პოსტსოციალისტურ სივრცეში არ არის ღრმად შესწავლილი. ეს განსაკუთრებით შეეხება პოპულისტურ ტენდენციებს ყოფილი საბჭოთა კავშირის წევრ რესპუბლიკებში. პოსტსაბჭოთა და შედარებითი პოლიტიკის პროფესორი ლუკ მარჩი, ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთ ცენტრალურ პრობლემად ემპირიული კვლევების სიმწირეს მიიჩნევს. მისი შეხედულებით, ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპულ ქვეყნებთან შედარებით, პოსტსაბჭოთა სივრცეში იშვიათად არის შესწავლილი პოპულიზმის მაგალითები. მიუხედავად იმისა, რომ პოსტსაბჭოთა სახელმწიფოებში საზოგადოებრივი აზრის პოპულისტური მობილიზებისთვის ნოყიერი ნიადაგი არსებობს, ნაკლებად ვხვდებით მწყობრ და თანმიმდევრულ პოპულისტურ მოძრაობებს. ლუკ მარჩი თვლის, რომ ამის მთავარი მიზეზი პლურალიზმის ნაკლებობა და დემოკრატიის დაბალი ხარისხია, რაც ხელს უშლის პოპულიზმის განვითარებას. ყოფილი საბჭოთა სახელმწიფოების ნაწილში ავტორიტარული მიდრეკილებების ხელისუფლებები არსებობს, რაც ახშობს სივრცეს პოპულიზმის ჩამოყალიბებისთვის. სუსტი დემოკრატიული კონსოლიდაციისა და არასტაბილური ვითარების გამო, ეს ფენომენი თავს იჩენს დიდი გარდაქმნების, რადიკალური პოლიტიკური ცვლილებებისა და მათი თანმიმდევრი იდენტობის კრიზისის დროს. ასეთ ვითარებაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც სისტემასთან დაპირისპირებული პოპულისტი ლიდერები თავად მოდიან ხელისუფლების სათავეში და აგრძელებენ პოპულისტური რიტორიკის გამოყენებას. პოსტსაბჭოთა სივრცეში სახელისუფლებო პოპულიზმი ახასიათებთ ავტორიტარული ქვეყნების ლიდერებსაც, თუმცა მათი მართვის სტილი მაინც ელიტისტურია და მიმართულია სოციალური მობილიზაციის წინააღმდეგ (March, 2017: 214-215).

პოსტსაბჭოთა პოპულიზმზე საუბრისას, მკვლევრები ხაზს უსვამენ კომუნისტური მემკვიდრეობის მნიშვნელობას. ყოფილი სოციალისტური რესპუბლიკები საბჭოთა სახელმწიფომ უზრუნველყო პოპულიზმის განვითარებისთვის საჭირო იდეოლოგიური და ლექსიკური არსენალით. დევიდ ბრანდენბურგერი სტალინს „ავტორიტარ პოპულისტს“ უწოდებს (Brundenburger, 2010: 8), რომელმაც „არაპროლეტარულ“ წარსულზე აპელირებით, ისტორიული ფიგურებისა და მოვლენების გაცოცხლებით, მათ სოციალიზმის ენაზე თარგმნით, საბჭოთა ხალხებისთვის ახალი ნაციონალური იდენტობის შექმნა განიზრახა. დამოუკიდებლობის შემდგომ საქართველოზე საუბრისას, შესასწავლი საკითხის ეს მიმართულება საინტერესოა, თუმცა, მოცემულ ეტაპზე, მისი სიღრმისეული ანალიზი არ არის

ჩვენი გამოკვლევის მიზანი. მიუხედავად აღნიშნულისა, პოსტსაბჭოთა ეროვნული პოპულიზმისა და ანტიდასავლური დისკურსის კვლევისას, აუცილებელია გავითვალისწინოთ კოლონიური მემკვიდრეობა და მის როლი, რადგან მნიშვნელობები, რომლებსაც საქართველოში ანტიდასავლური ნარატივები ეფუძნება, ხშირ შემთხვევაში, ამ მემკვიდრეობითაა განპირობებული. კომუნისტური ლექსიკონი ჭარბად შეიცავდა პოპულისტური რიტორიკისთვის დამახასიათებელ ელემენტებს. ხალხის ძალაუფლებაზე აპელირებამ, პიროვნების კულტის შექმნამ, „მანიქისტურმა კონსპიროლოგიამ“, რაც საზოგადოების პოლარიზაციას, „ხალხის მტრების“ გამოვლენას და მხილებას, განსხვავებული იდეოლოგიის მტრულად მონათვლას გულისხმობდა, მნიშვნელოვნად განსაზღვრა პოსტსოციალისტური საზოგადოების ცხოვრება. კომუნისტური დისკურსი, მენტალობა და პრაქტიკა პოსტკომუნისტურ პოლიტიკაში განსხეულდა (March, 2017: 217). მსგავსმა უწყვეტობამ გაართულა დამოუკიდებლობის შემდგომი ტრანზიციის პროცესი, განაპირობა საზოგადოების გახლეჩილობა, რაც ხშირად გამოიხატება ორიენტაციულ დილემებში, ფუნდამენტური მნიშვნელობის საკითხებზე ფართო კონსესუსების არარსებობაში.

კვლევის მიზანია დასავლეთის აღქმის წინააღმდეგობრივი დისკურსის შესწავლა საქართველოს საჯარო სივრცეში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ. კვლევითი ჰიპოთეზის მიხედვით, საქართველოს დასავლური გზა წინააღმდეგობრივი ხასიათის მატარებელია. უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე შეუქცევადი დასავლური კურსი რთული სოციალური პროცესების ფონზე განვითარდა. აღნიშნულის ნათელი დასტურია პოსტსაბჭოთა საქართველოში განვითარებული მოვლენები, სადაც სინქრონულად მიმდინარეობდა და დღემდე ვითარდება დასავლეთის იდეალიზაციისა და დემონიზაციის პარალელური პროცესები. ვფიქრობთ, რომ ეს ტენდენცია განსხვავებული ნარატივების დაპირისპირების შედეგია, რომელთა საფუძვლების ანალიზი გვეხმარება პასუხი გავცეთ კითხვას, თუ რატომ არის ქართული საზოგადოების დასავლეთისადმი დამოკიდებულება წინააღმდეგობრივი.

1980-იანი წლების ბოლოდან, მას შემდეგ, რაც საქართველოში ეროვნული მოძრაობა დომინანტური გახდა, მის ერთ-ერთ მიზნად დავაღეთისადმი დამოკიდებულების მკაფიოდ განსაზღვრა და საერთაშორისო სისტემაში საქართველოს ადგილის პოვნა იქცა. შემდგომ პერიოდში, ამ საკითხმა არა თუ დაკარგა სიმწვავე, არამედ კიდევ უფრო მეტად აქტუალური გახდა. დასავლეთი მოგვეკლინა ერთგვარ წყაროდ, რომელიც ერთნაირი წარმატებით კვებავს როგორც ქართულ ორთოდოქსულ, ულტრა-ნაციონალისტურ, ასევე ლიბერალურ-დემოკრატიულ ნარატივებს. დასავლეთის დემონიზაცია და იდეალიზაცია საზოგადოებრივი განწყობებით მანიპულირებისა და პოლიტიკური ლეგიტიმაციის მიღების ერთ-ერთ ყველაზე მიმზიდველ საშუალებაა. ნაშრომი ასევე მიზნად ისახავს იმ ემპირიული მასალის ანალიზს, სადაც ყველაზე ნათლად ჩანს საჯარო სივრცეში შექმნილი ურთიერთდაპირისპირებული ხედვების ანატომია. მიუხედავად მწვავე დაპირისპირებისა, აღნიშნული ნარატივები მჭიდროდ არის გადაჯაჭვული და ერთმანეთის აქტუალურობას განაპირობებს.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძველი

იდენტობის, ნაციონალიზმის, ეროვნული ერთობების ჩამოყალიბებისა და განვითარების კვლევა საქართველოში ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების შედარებით ახალი მიმართულებაა. ამ კუთხით ბევრი პრობლემური საკითხი საჭიროებს თანამედროვე თეორიული და მეთოდოლოგიური მიდგომების გამოყენებით გააზრებას. ცოტაა იმ ნაშრომების რიცხვი, რომლებიც საკვლევ პრობლემას ჩვენთვის საინტერესო პერსპექტივიდან განიხილავს. მიუხედავად მდიდარი და მრავალფეროვანი ემპირიული მასალისა, მისი დიდი ნაწილი საჭიროებს სათანადო სისტემატიზაციას და კონტექსტუალიზაციას რელევანტური თეორიული ჩარჩოს გამოყენებით. წარმოდგენილი ნაშრომი ცდილობს მცირე წვლილი შეიტანოს ამ ხარვეზის გამოსწორებაში. კომბინირებული თეორიული მოდელის გამოყენებით, შევეცდებით, მკითხველს განსხვავებული პერსპექტივიდან დავანახოთ საკითხები, რომლებიც განმსაზღვრელ როლს თამაშობდა თანამედროვე ქართველი ერის ფორმირების სხვადასხვა ეტაპზე და დღემდე მწვავე საჯარო დისკუსიის საგნად რჩება.

პოპულიზმი როგორც პოლიტიკური სტილი გამოიხატება ვერბალური და წერილობითი ფორმით - საჯარო გამოსვლებში, ინტერვიუებში, საპროგრამო ტექსტებში, პოპულარულ თუ აკადემიურ ნაშრომებში, რომლებიც ლიდერების მსოფლმხედველობას ასახავს და ქმნის საჯარო დისკურსს (Moffit, 2016: 40). ნაშრომში, ძირითადად, გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები, კერძოდ, შინაარსობრივი და დისკურსის ანალიზის მეთოდი. გამოკვლევის ემპირიულ საფუძველს წარმოადგენს საჯარო ფიგურების გამოსვლები, ინტერვიუები, მიმართვები, საკანონმდებლო აქტები, პუბლიცისტური წერილები, ანალიტიკური ტექსტები და სხვა, რომლებიც ერთობლიობაში ქმნიან საჯარო დისკურსს, ხელს უწყობენ იდენტობათა განსხვავებული და, ხშირად, ურთიერთდაპირისპირებული ვერსიების ჩამოყალიბებას.

დისკურსის კონსტრუირება ცენტრალური საკითხია არგენტინელი თეორეტიკოსის და ფილოსოფოსის, პოპულიზმის კვლევის ერთ-ერთი პიონერის, ერნესტო ლაკლაუსთვის. პოპულიზმისთვის ყველაზე ნოყიერი ნიადაგი იქმნება იმ საზოგადოებებში, სადაც არსებობს დაუკმაყოფილებელი მოთხოვნები, არარეალიზებული სურვილები და პოლიტიკური პროექტები, რადიკალური და ანტაგონისტური ალტერნატივები, გზაჯვარედინზე, ეგზისტენციალური არჩევანის წინაშე ყოფნის განცდა. ასეთ საზოგადოებაში სინათლის და წყვდიადის, სიკეთის და ბოროტების დაპირისპირების მანიქეისტური აღქმა აბსოლუტური მოცემულობაა და სივრცე სხვა ალტერნატივებისთვის არ არსებობს. ერნესტო ლაკლაუს შეხედულებით, ამ დროს პოლიტიკა თითქმის სრულად პოპულისტურია, ურთიერთგანმომრიცხავ, ანტაგონისტურ ნარატივებს ემყარება, იქმნება ბინარულ ოპოზიციებზე დაფუძნებული პოლიტიკური პროექტები, რომლებიც საზოგადოების ჰყოფს „ჩვენ/სხვა“, „ჩაგრული/მჩაგვრელი“, „უბრალო ხალხი/ელიტა“ და მსგავს კატეგორიებად. პროცესები იმ ლოგიკის შესაბამისად ვითარდება, რომელსაც არსებული სოციალურ-კულტურული გარემო ქმნის. ლაკლაუსთვის განმსაზღვრელია საზოგადოებაში მოთხოვნილებების არსებობა, რომლებიც ვერ კმაყოფილდება. ამ დროს იწყება დამნაშავეის

მეზნა, იქმნება მტრის ხატი არსებული სისტემის, გარე ძალის თუ სხვა კონკრეტული აქტორის სახით, რომელსაც ბრალდება არსებული მწვავე პრობლემები (Laclau 2015: 23). კვლევის ფარგლებში, თუ თავს ლაკლაუს თეორიული დებულებების ჩვენეული ინტერპრეტაციისა და საქართველოს რეალობასთან მორგების უფლებას მივცემთ, საინტერესო სურათი იხატება. დასავლეთი, რომლისკენ სვლა ოფიციალურ პოლიტიკურ დისკურსში წარმოდგენილია არსებულ გამოწვევებთან გამკლავების უალტერნატივო გზად, ალტერნატიულ დისკურსებში ხშირად გვევლინება ქართველი ხალხის წინაშე არსებული ყველა სიმწიფისა და პრობლემის სათავედ. მოლოდინებისა და მოთხოვნილებების დაუკმაყოფილებლობა ხელსაყრელ გარემოს ქმნის ანტიდასავლური ნარატივის ჩამოყალიბებისთვის. პოპულისტები, ხშირად, კი არ საუბრობენ ან ესაუბრებიან რეალურად არსებულ ხალხს ან მის კონკრეტულ ჯგუფს, არამედ არტიკულირებენ მისი სახელით, ქმნიან „ხალხს“ როგორც აბსტრაქტულ კატეგორიას, რომელიც მათ ალტერნატიულ ნარატივში წარმოდგენილია არა დიფერენცირებული, არამედ მთლიანი უკმაყოფილო ერთობის სახით (Laclau 2015: 24). ეს ერთობა უპირისპირდება კონსტიტუციურად აღიარებულ ფასეულობებს და გაბატონებულ ტენდენციებს.

ნაციონალიზმის ამა თუ იმ ფორმამ მნიშვნელოვნად განსაზღვრა განვლილი 30 წლის განმავლობაში საქართველოს საზოგადოების მიერ განვლილი გზა, თუმცა შესასწავლი საკითხის სპეციფიკა აუცილებლად მოითხოვს კომპლექსურ თეორიულ მიდგომას. პოპულიზმის კვლევის კონცეპტუალური მოდელები ნაციონალიზმის მრავალწახნაგოვან ფენომენს განსაზღვრულ თეორიულ ჩარჩოში აქცევს და ხელს გვიწყობს ჩვენთვის საყურადღებო საკითხების გამოკვეთასა და ინტერპრეტაციაში. მეორე მხრივ, საკვლევი საკითხების ნაციონალიზმის თეორიული პერსპექტივიდან გააზრება პოპულიზმის მრავალმხრივ და, ზოგჯერ, წინააღმდეგობრივ ცნებას კონკრეტულ განზომილებას სძენს - კვლევის ძირითადი საგანია ქართული ეროვნული პოპულიზმი, რომელიც ნაციონალური იდენტობისკენ მიმართულ საფრთხეებზე აპელირებს. პოპულიზმის ეს სახესხვაობა, ძირითადად, ანტიდასავლური ხასიათის მატარებელია, შესაბამისად, მისი შესწავლისთვის საჭიროა პროდასავლური ნარატივისა და იმ ფაქტორების ანალიზი, რომლებიც ხელს უწყობენ ანტიდასავლური განწყობების გაჩენას.

დასავლეთი და საქართველოს მეორე დამოუკიდებლობა

საბჭოთა ტოტალიტარიზმის რღვევისა და დამოუკიდებლობისკენ სვლის პროცესში საქართველო კვლავ შეხვდა დასავლეთს. ახალბედა, დამოუკიდებელი ქვეყნის მიერ საკუთარი ადგილის ძიებისა და იდენტობის ახალი კონსტრუქციის შენების პროცესში დასავლეთმა იმთავითვე შეიძინა საკვანძო მნიშვნელობა, თუმცა, პოზიტიურ მომენტებთან ერთად, ურთიერთობა ორმხრივი სტერეოტიპიზაციის ფონზე განვითარდა. ახალ სინამდვილეში დასავლეთი განიხილებოდა როგორც საქართველოს უძველესი ცივილიზაციური მოკავშირე, რომელიც ქვეყანას მხსნელად უნდა მოვლენოდა (ნოდია, 1999: 40).

საქართველოს პირველი პრეზიდენტის, ზვიად გამსახურდიას მსოფლმხედველობაში დასავლეთს ჰქონდა ერთგვარი მორალური ვარდებულება, დაეცვა საქართველო, როგორც უძველესი ევროპული ქვეყანა. გამსახურდიამ აქტიური პოლიტიკური მოღვაწეობა დაიწყო

როგორც პროევროპელმა დისიდენტმა, თუმცა დასავლელი ლიდერების მხრიდან წამოსულმა მკაცრმა კრიტიკამ, როდესაც იგი „ადგილობრივი დესპოტიზმისა და ეთნიკურ სიძულვილზე დაფუძნებული თვითმკვლელი ნაციონალიზმის გაღვივებაში დაადანაშაულეს“ („Chicken Kiev” Speech, 2022), გამსახურდიას იმედგაცრუება გამოიწვია (Brisku, 2013: 162). მისი ხელისუფლების ერთ-ერთ მთავარ ხარვეზად საგარეო ორიენტაცია მიიჩნევა, რომელიც ზოგიერთი ოპონენტის მხრიდან ანტიდასავლურ პოლიტიკად მოინათლა (შველიძე, 2008: 254).

ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლების ხანმოკლე პერიოდში, როდესაც ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირი არსებობდა, შეუძლებელია ჩამოყალიბებულ საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციაზე საუბარი. სოციალისტური ბანაკის დეკონსტრუქციის პროცესში, დასავლეთი აქტიურად უჭერდა მხარს აღმოსავლეთ ევროპის დემოკრატიულ მოძრაობებს, თუმცა, 1991 წლამდე, ნაკლებ ინტერესს იჩენდა საბჭოთა რესპუბლიკების მიმართ (შველიძე, 2008: 253). დასავლური სახელმწიფოები, მათ შორის, ამერიკის შეერთებული შტატები, ცნობდნენ საბჭოთა კავშირს, როგორც ერთიან პოლიტიკურ ერთეულს. ამ დროისთვის მათი მხრიდან აქცენტი დისიდენტურ მოძრაობასა და ადამიანის უფლებების დაცვაზე კეთდებოდა. ამის დასტურია აშშ-ს პრეზიდენტ რონალ რეიგანის შეხვედრა საბჭოთა დისიდენტებთან მოსკოვში ოფიციალური ვიზიტის დროს, 1988 წელს. შეხვედრაზე, რომელსაც 96 საბჭოთა დისიდენტი ესწრებოდა, რეიგანმა სრული მხარდაჭერა გამოუცხადა საბჭოთა მოქალაქეებს ადამიანის უფლებათა დაცვის კუთხით (Reagan Meets 96 Soviet Dissidents, 1988). ეს ფაქტი ჯერ კიდევ იყო იმ პროცესის გაგრძელება, რომელიც 1975 წელს ჰელსინკის შეთანხმებით დაიწყო. ამ შეთანხმების მიხედვით საბჭოთა კავშირს ნედლეულის და ნავთობპროდუქტების დასავლეთის ბაზარზე გატანის უფლება ეძლეოდა, თუმცა, ამავე დროს, იგი იღებდა სახელმწიფოში ადამიანის უფლებების დაცვის ვალდებულებას. დასავლეთისთვის საბჭოთა კავშირი აღიარებულ პოლიტიკურ მოთამაშედ დარჩა მისი არსებობის ბოლო დრომდე. “1989-1990 წლებში, ჯერ კიდევ არ დამდგარიყო დრო, როდესაც დასავლეთის რომელიმე ქვეყანა ღიად გამოხატავდა სიმპათიას რომელიმე საბჭოთა რესპუბლიკის სეპარატისტული მიდრეკილებებისადმი“ (შველიძე, 2008: 254). ასეთ ვითარებაში შეგვიძლია ვისაუბროთ არა სრულფასოვან პოლიტიკურ ორიენტაციაზე, არამედ დასავლური სამყაროს აღქმასა და მისადმი დამოკიდებულებებზე.

ზვიად გამსახურდიას მმართველობის საერთაშორისო კონტექსტი რთული და წინააღმდეგობრივი იყო; სრულდებოდა ცივი ომი, ინგრეოდა ორპოლუსიანი მსოფლიო, ჯერ კიდევ არ არ ჩანდა მკაფიოდ ახალი საერთაშორისო წესრიგის კონტურები. ეს ყველაფერი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა საქართველოს შიდა პოლიტიკურ ვითარებაზე, ასევე ზვიად გამსახურდიას დამოკიდებულებებზე დასავლეთის მიმართ. კომუნისტური ხელისუფლების დამარცხებისა და ზვიად გამსახურდიას ბლოკის სახელწიფოს სათავეში მოსვლიდან (1990 წლის 28 ოქტომბერი) 1991 წლის ზაფხულამდე ახალი ხელისუფლება მეტნაკლებად ფლობდა მართვის სათავეებს და აკონტროლებდა შიდა ვითარებას. სტაბილურ გარემოში მზარდი გახდა ინტერესი დასავლური სამყაროს მიმართ. ამავე დროს, განსაკუთრებით დამოუკიდებლობის გამოცხადების პერიოდში, მკვეთრად გამოიხატა დასავლეთის

დაინტერესება საქართველოს საკითხით. ამ ინტერესის მკაფიო გამოხატულებაა აშშ-ს ყოფილი პრეზიდენტის, რიჩარდ ნიქსონის ვიზიტი თბილისში 1991 წლის 29 მარტს, როდესაც საქართველოს ხელისუფლება დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთვის ემზადებოდა. ეს იყო პოსტკომუნისტური ქვეყნის პირველი შეხვედრა დასავლეთთან უმაღლეს პოლიტიკურ დონეზე. რიჩარდ ნიქსონის მიღებისას, ზვიად გამსახურდიამ აღნიშნა, რომ საქართველოს დიდი ხანია აქვს ამერიკის შეერთებულ შტატებთან პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობის სურვილი. მისი სიტყვით, ამერიკის შეერთებულ შტატებს განსაკუთრებული მისია ეკისრებოდა იმპერიის მიერ დაპყრობილი ხალხების გათავისუფლებაში. სსრკში შემავალი ხალხების დახმარება, რომელთა ეროვნული არსებობა საფრთხეშია, იქნებოდა ამ მისიის აღსრულება. ზვიად გამსახურდიამ ხაზი გაუსვა მსოფლიოს დიდი სახელმწიფოების ვალდებულებას არ დაუშვან პატარა სახელმწიფოების ჩაგვრა. საპასუხოდ, რიჩარდ ნიქსონმა ისაუბრა ვიზიტის მნიშვნელობის შესახებ, რომ იგი საქართველოში იმყოფებოდა პირადად პრეზიდენტ ჯორჯ ბუშის დავალებით, რომელის განსაკუთრებით იყო დაინტერესებული საქართველოსთან “ახალი სახის“ ურთიერთკავშირით (საქართველოს რესპუბლიკა, 1991: 1).

ნიშანდობლივია, რომ დასავლეთზე საუბრისას, ზვიად გამსახურდიამ ამ შემთხვევაშიც ხაზი გაუსვა დიდი დასავლური სახელმწიფოების ვალდებულებას დახმარებოდნენ საქართველოს. მისი აზრით, ეს ვალდებულება არა მხოლოდ პოლიტიკური, არამედ ზნეობრივი ხასიათისაც იყო, რადგან საქართველოს, როგორც დიდი ისტორიის მქონე ქრისტიანულ ქვეყანას, მნიშვნელოვანი წვლილი ჰქონდა შეტანილი დასავლური ცივილიზაციის განვითარებაში. თუმცა გამსახურდიას ეპოქის საერთაშორისო პოლიტიკაში, რომელიც ფრთხილ და პრაგმატულ ურთიერთობებზე იყო ორიენტირებული, რთულად თავსდებოდა ზნეობრივ კატეგორიებზე დაფუძნებული მიდგომები. ზვიად გამსახურდიას, როგორც პოპულისტი ლიდერის, მსოფლმხედველობა მანიქეისტურ პრინციპზე იყო დაფუძნებული. ეს მიდგომა ბოროტისა და კეთილის მუდმივ ბრძოლას, გარესამყაროს მტრებად და მეგობრებად მკაფიო კლასიფიკაციას გულისხმობდა. ცვალებადი საერთაშორისო პოლიტიკისა და მყიფე საშინაო ვითარების პირობებში, სწრაფად იზრდებოდა და მრავალფეროვანი ხდებოდა „მტრის“ ბანაკი, სადაც, ზოგიერთ შემთხვევაში, საბჭოთა ლიდერებთან ერთად დასავლელი პოლიტიკოსებიც ხვდებოდნენ.

საწყის ეტაპზე ყველაფერი გაცილებით პერსპექტიულად გამოიყურებოდა. 1991 წლის 9 აპრილს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა და ამავე წლის 26 მაისს პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ ზვიად გამსახურდიას რიტორიკა ნაკლებად რადიკალური და გაცილებით სახელმწიფოებრივი გახდა. იგი მუდმივად უსვამდა ხაზს სამოქალაქო უფლებებს, რელიგიური და ეთნიკური შემწყნარებლობის მნიშვნელობას, ევროპული ტიპის სახელმწიფოს მშენებლობის აუცილებლობას. 1991 წლის 7 ივნისს წარმოთქმულ საინაუგურაციო სიტყვაში ზვიად გამსახურდიამ ისაუბრა საქართველოს მიერ შესატან წვლილზე საერთო ევროპული უსაფრთხოების სისტემაში: “ევროპული დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობის, კონსტიტუციური წყობის გარანტიების დაცვა ეროვნული უშიშროების სამსახურის და საქართველოს შიარადებული ძალების უპირველესი ამოცანაა” (მაცაბერიძე, 2007: 12). ამ პერიოდში ზვიად გამსახურდიას შეხედულებები უკვე შეიცავდა

სამოქალაქო ნაციონალიზმის მნიშვნელოვან ელემენტებს. საპრეზიდენტო მმართველობის დასაწყისში, საქმე უკვე სახემეცვლილ ლიდერთან გვაქვს. იგი, ერთი მხრივ, აქცენტს აკეთებს დასავლურ ფასეულობებზე და სამოქალაქო იდენტობაზე დაფუძნებული სახელმწიფოს მშენებლობაზე, თუმცა, მეორე მხრივ, ბოლომდე თავისი მსოფლმხედველობის ერთგული რჩება, რომელიც გაჯერებული იყო საკრალური ელემენტებით. ზვიად გამსახურდიას სიტყვით, მნიშვნელოვანი იყო არა ამქვეყნიური, ფიზიკური კეთილდღეობა, არამედ „სულისმიერი ეროვნული აღორძინება“, რაც „საკუთარი ჭეშმარიტი მეობისკენ მიბრუნებას ნიშნავს.“ ზვიად გამსახურდიამ მჭიდროდ დააკავშირა რელიგია და ქართულ ნაციონალიზმი. მისთვის ეროვნული მოძრაობა ამავედროულად რელიგიური მოძრაობაც იყო. საინაუგურაციო სიტყვაში მან ასევე ისაუბრა მართლმადიდებლობის სახელმწიფომ რელიგიად გამოცხადების მნიშვნელობაზე. ეს დამოკიდებულებები წინააღმდეგობრივია, თუმცა ის ტიპურია გამსახურდიას პიროვნებისთვის, რომელიც, როგორც ლიდერი, რადიკალური ეროვნული მოძრაობის წიაღიდან დაიბადა. დამოუკიდებელი სახელმწიფოს პრეზიდენტობა, იმპერიული გავლენისგან თავის დაღწევა, დასავლური თანამეგობრობის კეთილგანწყობისა და საერთაშორისო აღიარების მოპოვებისკენ სწრაფვა, მას რადიკალიზმის შემცირებისკენ უბიძგებდა. მეორე მხრივ, ზვიად გამსახურდიას პიროვნება 1980-იანი წლების ბოლოსა და 1990-იანი წლების დასაწყისში ქართულ საზოგადოებაში არსებული განწყობების ერთგვარი განსხეულებაა. იგი რადიკალიზმის, საკრალური კომპონენტებით გაჯერებული ეროვნული მოძრაობის პირმშო იყო, რომელიც ქართველი ხალხის დიდ ნაწილთან პირდაპირ ემოციურ კავშირში იმყოფებოდა. გამსახურდიას პოპულიზმი სწორედ საზოგადოებაში არსებული განწყობებით საზრდოობდა, აყალიბებდა მისი, როგორც ლიდერის მსოფლმხედველობას. შესაბამისად, ზვიად გამსახურდიას არ ეთმობოდა ის, რაც მისთვის ყველაზე ორგანული იყო და რაზეც მისი პოლიტიკური ფიგურა იდგა. ვფიქრობ, რომ, ბევრ სხვა ფაქტორთან ერთად, სწორედ ზნეობრივ-ემოციურ კატეგორიებზე დაფუძნებულმა პოლიტიკურმა მსოფლმხედველობამ ხელი შეუშალა ზვიად გამსახურდიას ფიგურის დასავლეთში მიღებას და აღიარებას. ამ თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია რუსეთში ამერიკის საელჩოს წარმომადგენლის მიერ მომზადებული ანგარიში საქართველოს შესახებ სათაურით „ბიზანტიური პოლიტიკა ჰყვავის საბჭოთა საქართველოში,“ რომელიც 1991 წლის 16 აპრილით არის დათარიღებული (ბიზანტიური პოლიტიკა ჰყვავის საქართველოში, 2017). დოკუმენტის ავტორი აღნიშნავდა, რომ პოლიტიკა საქართველოში გამოირჩეოდა მაღალი ემოციურობით, სადაც ლოგიკა ხშირად ჩანაცვლებული იყო დრამით და მაღალფარდოვანი რიტორიკით. ანგარიშის ავტორი ასევე მიუთითებს იმ ტენდენციის შესახებ, რომლის შედეგად საქართველოში დასავლური ინსტიტუციები და აქტორები ხშირად არიან აღქმული მტრულად. მაგალითად, რადიო თავისუფლება და უოლ სთრით ჯორნალი ზვიად გამსახურდიამ მოიხსენია, როგორც კრემლის ინსტრუმენტები საქართველოს ხელისუფლების წინააღმდეგ (ბიზანტიური პოლიტიკა ჰყვავის საქართველოში, 2017). მოხსენებაში ასევე ხაზგასმულია ის ფაქტი, რომ ქართული პოლიტიკა ჩახლართული ქსელია, რომელიც აერთიანებს მტრებად და მეგობრებად დაყოფილ ჯგუფებს.

1990-იანი წლების დასაწყისში, დამოუკიდებლობის გზაზე დამდგარი საქართველო და დასავლეთი, ხანგრძლივი წყვეტის შემდეგ, კვლავ შეხვდნენ ერთმანეთს. ურთიერთობა ორმხრივი სტერეოტიპიზაციის ფონზე წარიმართა, რასაც განაპირობებდა ხედვის გარკვეული ჩარჩო/სქემა, რომელიც ორივე მხარეს არსებობდა. საქართველოში დასავლეთის აღქმის ისტორიულად არსებულ პარადიგმას (დასავლეთი, როგორც მხსნელი და უძველესი ცივილიზაციური მოკავშირე) დაემატა საბჭოთა პერიოდში გაძლიერებული ქართველთა განსაკუთრებულობის იდეა, წარსულის, აწმყოსა და მომავლისა საკრალურ-მითოსური ხედვა. საქართველოს შესახებ დასავლურ აკადემიურ და პოლიტიკურ წრეებში არსებული სტერეოტიპული შეხედულებების საილუსტრაციოდ, სტივენ ჯონსს მოჰყავს ამერიკის ყოფილი სახელმწიფო მდივნის, სტროუბ ტალბოტის სიტყვები, რომელიც მან 1997 წელს ბუქარესტში წარმოთქვა. ტალბოტის შეხედულებით, თანამედროვე ბოროტების მარცხს ბევრ პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში თან სდევს შუასაუკუნეობრივი ბრძოლები წარმოშობისა და კულტურის გამო. ამ ბრძოლებში უფრო მეტი ადამიანი დაიღუპა ძალმომრეობით (ესე იგი 1992-1995 წლებში), ვიდრე მანამდე მთელი 45 წლის მანძილზე. სტივენ ჯონსის აზრით, ასეთი ისტორიციტული განმარტებები ამარტივებს პოსტსაბჭოთა კრიზისის მიზეზებს. მსგავს შეხედულებებს რთული პრობლემების გამარტივებულ გაგებამდე მივყავართ, რაც ხელს გვიშლის შესასწავლი საკითხების კომპლექსურ გააზრებაში. საქართველოს მიმართ დამოკიდებულებები, რომლებსაც 1990-იანი წლების დასაწყისში ჩაეყარა საფუძველი, დღესაც გაზიარებულია დასავლელ ანალიტიკოსთა ნაწილის მიერ (ჯონსი, 2013: 304-306). მაგალითისთვის შეგვიძლია დავასახელოთ 2012 წელს, დონალდ რეიფილდის ავტორობით გამოცემული წიგნი „იმპერიათა გზაჯვარედინი: საქართველოს ისტორია.“ რეიფილდი ზვიად გამსახურდიას „გიჟურ შოვინიზმში“ ადანაშაულებს. მისი სიტყვით, გამსახურდიას ეპოქაში ზომიერი პოლიტიკის მომხრეებს „ხმას აკმენდინებდნენ, კლავდნენ კიდეც.“ გამსახურდია აგრესიულად იქცეოდა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მიმართ (Rayfield, 2012: 381). მსგავსი შეფასებები, მსუბუქად რომ ვთქვათ, გადაჭარბებულია, უფრო მეტიც, ზოგიერთი ფაქტი, განსაკუთრებით, კონფლიქტურ რეგიონებთან მიმართებაში, საწინააღმდეგოს ამტკიცებს. ამ შემთხვევაში, ჩვენი კვლევის მიზანი არ არის დასავლელი ავტორების კრიტიკა, უბრალოდ, აღვნიშნავთ, რომ რეიფილდის ნაშრომი საქართველოს მიმართ დასავლეთში არსებული სტერეოტიპული დამოკიდებულებების ნათელი ილუსტრაციაა. ზვიად გამსახურდია ნამდვილად იყო პოპულისტი პოლიტიკოსი. მისი პოპულიზმი 1980-1990-იანი წლების მიჯნაზე გაბატონებული საზოგადოებრივი განწყობებით იკვებებოდა, თუმცა გამსახურდიას პოპულიზმის „შოვინიზმად“ და „დიქტატურად“ მონათვლა არამართებულია.

დასკვნა

1991 წლის ბოლოს პროცესები საქართველოში დრამატულად განვითარდა. ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლება შეიარაღებული ამბოხის გზით დაემხო და განიდევნა ქვეყნიდან. დევნილობაში მყოფი პრეზიდენტის რიტორიკა დასავლეთის მიმართ გაცილებით მკაცრი გახდა; მან დასავლური სახელმწიფოების მეთაურებს იმპერიულ ძალებთან

თანამშრომლობასა და ანტიქართულ შეთქმულებაში მონაწილეობაში დასდო ბრალი. ამ დროისთვის ზვიად გამსახურდიას ლექსიკაში გაჩნდა ორი დასავლეთის იდეა - ძველი, ქრისტიანული, განვითარებული, სამართლიანი, მორალური დასავლეთი თანამედროვე იმპერიული დასავლეთის და მისი მესვეურების წინააღმდეგ. 1992 წლის 1 ივნისს ზვიად გამსახურდიამ გამოაქვეყნა ღია წერილი საქართველოს ტელევიზიისადმი, სადაც პასუხობს მისი მისამართით გამოთქმულ ბრალდებებს დასავლური ორიენტაციის უარყოფასთან დაკავშირებით. გამსახურდიას სიტყვით, ბრალდების ავტორები თავად ვერ ერკვევიან, თუ რას ნიშნავს დასავლური ორიენტაცია:

„ზოგიერთს დასავლური ორიენტაცია ჰგონია დასავლეთის პორნოგრაფიული და სადისტური ფილმების კულტი, განგსტერების „ჰეროიკა,“ დასავლური მოდების წამხედურობა, დასავლეთის წინაშე ხელგაშვერილი დგომა უცხოური კრედიტების მოლოდინში, საექვო პოლიტიკური გარიგებები ზოგიერთ პოლიტიკურ ავანტიურისტებთან, მათი მოწვევა საქართველოში, საქართველოს ბუნებრივ და წიაღისეულ სიმდიდრეთა, კურორტების, პორტებისა და საწარმოო ობიექტების მიყიდვა დასავლეთისათვის და სხვა. აი, ასეთ „დასავლურ“ ორიენტაციას ვგმობთ ჩვენ. [...] დასავლეთის კულტურა, ცივილიზაცია, ხელოვნება, პოლიტიკური ნააზრევი, ფილოსოფია, სოციალური და სამართლებრივი სისტემები, უაღრესად ახლოა ჩვენთვის, რომ ჩვენის თვალსაზრისით, ამის ათვისება და გათავისება დასავლური, ღია დემოკრატიული საზოგადოების აშენება არის დასავლური ორიენტაცია და არა სხვა რამ“ (გამსახურდია, 2013: 91)

პუბლიკაციაში ზვიად გამსახურდია კვლავ უბრუნდება საქართველოს მსოფლიო ისტორიულ მისიის მისეულ ხედვას, რომელიც აღმოსავლური და დასავლური სამყაროს სინთეზში, მათ შორის ხიდად ყოფნაში მდგომარეობს. მისი სიტყვით, საქართველოს თვითმყოფადობისთვის ბრძოლა არა იზოლაციონიზმი, არამედ თავისთავადობის შენარჩუნებისთვის ბრძოლაა და ევროპული ინტეგრაციაც თვითმყოფადი ერების ერთობას გულისხმობს (გამსახურდია, 2013: 91-92).

ეს წერილი ორსახოვანი დასავლეთის იდეის მკაფიო ილუსტრაციაა. ამ იდეამ აირეკლა ზვიად გამსახურდიას მსოფლმხედველობის ფუნდამენტური პრინციპები. იგი ასევე არის 90-იანი წლების დასაწყისის უკიდურესად პოლარიზებული და არასტაბილური გარემოს გამოძახილი, სადაც მყიფე იყო მიჯნა „მეგობარსა“ და „მტერს“ შორის. ამ ეპოქაში ნათლად გამოიკვეთად დასავლეთის, როგორც „ცარიელი აღმნიშვნელის“ სახე, რომელიც ხშირად იტვირთებოდა სხვადასხვა შირაარსით. იგი ერთდროულად შეიძლება შევსებულიყო მკვეთრად დადებითი და უარყოფითი კონოტაციით. ამ პერიოდში ჩამოყალიბებულ განწყობები, კლიშეები, სტერეოტიპები, სხვადასხვა ჯგუფების მიერ გარესამყაროს და ერთმანეთის აღქმა ქართველი ხალხის ცხოვრების მნიშვნელოვან ნაწილად იქცა და დღემდე აქტიურად გვახსენებს თავს.

ზვიად გამსახურდიას მტკიცე ეროვნულ იდენტობაზე დაფუძნებული სახელმწიფოს შექმნა მიაჩნდა ძლიერ იარაღად „დასავლური იმპერიალიზმისა“ და მასთან ალიანსში მყოფი რუსეთის ხელისუფლების შემოტევის წინააღმდეგ. ყოფილი პრეზიდენტის მკაცრი ტონი და გულისწყრომა დასავლეთის მიმართ იმ მსოფლმხედველობის ანარეკლია, რომელსაც ზვიად

გამსახურდია მთელი მოღვაწეობის მანძილზე ერთგულებდა. ამ შემთხვევაში, მისი რიტორიკა მკაფიო, გამობატულად ემოციური და ჰეროიკული შინაარსის მატარებელია, ნათლად ჩანს მისთვის დამახასიათებელი მორალური კატეგორიებით მსჯელობა, რომელიც აღარ არის დაბალანსებული სახელმწიფოს სათავეში მყოფი ლიდერის რაციონალური და გამოზომილი ლექსიკით. ეს გასაგებია, რადგან ამ დროისთვის ზვიად გამსახურდია განდევნილი პრეზიდენტია, რომლის ნაცვლად საქართველოს ხელისუფლებაში მის მიერ მოწინააღმდეგე ბანაკის ლიდერად და დასავლეთის აგენტად შერაცხული ედუარდ შევარდნაძე მოვიდა. ასეთი დამოკიდებულებების მიუხედავად, ზვიად გამსახურდიას ანტიდასავლელ პოლიტიკოსად მიჩნევა არამართებულია. იგი პროდასავლური მიმართულების ლიდერი იყო, თუმცა დასავლური ორიენტაცია მას თავისებურად, საკუთარი მსოფლმხედველობის შესაბამისად ესმოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 30 მარტი, 1991, # 61 (81)

გამსახურდია, ზ. (2013). ღია წერილი საქართველოს ტელევიზიისადმი (ორიენტაციათა შესახებ) შემდ. ხოსიტაშვილი, *საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები. ოფიციალური დოკუმენტები, მიმართვები, ინტერვიუები, ტომი III* (გვ. 91). თბილისი: „ირიდა“.

მაცაბერიძე, მ. (2007). *საქართველოს პრეზიდენტების საინაუგურაციო სიტყვები (1991-2004)*. თბილისი: "ახალი აზრი".

ნოდია, გ. (1999). დასავლეთის იდეა ქართულ ცნობიერებაში. *საზოგადოება და პოლიტიკა II*, 35-74.

ჯონსი, ს. (2013). საქართველო. პოლიტიკური ისტორია დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ. თბილისი: სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი.

Brisku, A. (2013). *Bittersweet Europe: Albanian and Georgian Discourses on Europe, 1878-2008*. New York - Oxford: Berghahn.

Brundenburger, D. (2010). Stalin's Populism and Accidental Creation of Russian National Identity. *Nationalities Paper*, 723-739.

Laclau, E. (2015). Populism: What's in a name? In *Post-Marxism, populism and critique* (pp. 153-156). New York: Routledge.

March, L. (2017). Populism in the Post-Soviet States. In *The Oxford Handbook of Populism* (pp. 214-231). Oxford: Oxford University Press.

Moffit, B. (2016). *The Global Rise of Populism*. Stanford: Stanford University Press.

Rayfield, D. (2012). *Edge of Empires: A History of Georgia*. London: Reaktion Books Ltd.

ელექტრონული რესურსები

ბიზანტიური პოლიტიკა ჰევენის საბჭოთა საქართველოში, *IDFI*, <https://bit.ly/35Ty6lu> (ნანახია 12/02/2021).

Honoring His Legacy! Russians Will Remember George H. W. Bush's Famous "Chicken Kiev" Speech, <https://bit.ly/3Ijyw1v> (ნანახია 13/02/2022).

Reagan Meets 96 Soviet Dissidents : He Praises Their Courage, Says 'I Came to Give You Strength,' <https://lat.ms/37v36IJ> (ნანახია 10.01.2022).

REFERENCES

Brisku, A. (2013). *Bittersweet Europe: Albanian and Georgian Discourses on Europe, 1878-2008*. New York - Oxford: Berghahn.

Brundenburger, D. (2010). Stalin's Populism and Accidental Creation of Russian National Identity. *Nationalities Paper*, 723-739.

gamsakhurdia, z. (2013). ghia ts'erili sakartvelos t'elevisiisadmi (orient'atsiata shesakheb) [Open letter to Georgian Television (about orientations)]. shemd. khosit'ashvili, *sakartvelos sakhelmts'ipos khelmdzghvanelebi. opitsialuri dok'ument'ebi, mimartvebi, int'erviuebi, t'omi III [Heads of the state of Georgia. official documents, appeals, interviews, volume III]* (p. 91). Tbilisi: „irida“.

jonsi, s. (2013). *sakartvelo. p'olit'ik'uri ist'oria damouk'ideblobis gamotskhadebis shemdeg [Georgia. A political history since independence]*. Tbilisi: sotsialur metsnierebata tsent'ri.

Laclau, E. (2015). Populism: What's in a name? In *Post-Marxism, populism and critique* (pp. 153-156). New York: Routledge.

March, L. (2017). Populism in the Post-Soviet States. In *The Oxford Handbook of Populism* (pp. 214-231). Oxford: Oxford University Press.

matsaberidze, m. (2007). *sakartvelos p'rezident'ebis sainauguratsio sit'qvebi (1991-2004) [Inaugural speeches of the Presidents of Georgia (1991-2004)]*. Tbilisi: "akhali azri".

Moffit, B. (2016). *The Global Rise of Populism*. Stanford: Stanford University Press.

nodia, g. (1999). dasavletis idea kartul tsnobierebashi [The idea of the West in the Georgian consciousness]. *sazogadoeba da p'olit'ik'a II [Society and Politics II]*, 35-74.

Rayfield, D. (2012). *Edge of Empires: A History of Georgia*. London: Reaktion Books Ltd.

shvelidze, d. (2008). *p'olit'ik'uri dap'irisp'irebani da erovnuli khelisuplebis damkhoba sakartveloshi (1987-1992) [Political controversies and the overthrow of the national government in Georgia]*. Tbilisi: Universali.